

JAHONDA ZAMONAVIY OLIY TA'LIM MUASSASALAR SHAKLLANISHIGA TA'SIR KO'RSATGAN ASOSIY SHART-SHAROITLAR VA OMILLAR

*Rahmatov Shuxrat Axatovich,
Buxoro Turon Zarmed universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasini mudiri*

Аннотация. Ushbu maqolada jahonda zamonaviy oliy ta'lim muassasalari faoliyatining umumlashtirilgan modeli ularning o'quv, ilmiy va iqtisodiy faoliyat olib borishini, shuningdek ularning tarkibida innovatsion infratuzilma ob'ektlari mavjudligi, asosiy shart sharoit va omillar borasidagi qarashlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: texnogen xususiyat, tadbirkorlik madaniyati, global iqtisodiyot, oltinchi texnologik tizim, innovatsion-tadbirkorlik.

ОСНОВНЫЕ УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ВУЗОВ В МИРЕ

*Рахматов Шухрат Ахатович,
Бухарский университет Турон Зармед Заведующий кафедрой "Экономика"*

Аннотация. В данной статье рассматривается обобщенная модель деятельности современных вузов мира, их образовательная, научная и экономическая деятельность, а также наличие инновационной инфраструктуры, основные условия и факторы.

Ключевые слова: техногенная характеристика, бизнес-культура, мировая экономика, шестая технологическая система, инновационно-предпринимательская деятельность.

MAIN CONDITIONS AND FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF MODERN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE WORLD

*Rahmatov Shukhrat Akhatovich,
Bukhara Turon Zarmed University Head of the «Economics» department*

This article discusses a generalized model of the activities of modern universities in the world, their educational, scientific and economic activities, as well as the availability of innovative infrastructure, basic conditions and factors

Key words: technogenic characteristic, business culture, world economy, sixth technological system, innovative and entrepreneurial activity

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini tubdan isloh qilish borasida, oliy ta'lim, ilmfan va ishlab chiqarishning o'zaro integratsiyasini rivojlantirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish imkoniyatlarini kengaytirish, xalqaro ilmiy hamkorlikni qo'llab-quvvatlash borasida bir qancha ishlar amalga oshirilayotganligini va bu borada hukumat tomonidan Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi sifatini oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilganligini alohida ta'kidlash lozim.

Oxirgi o'n yillar bir qator yo'nalishlar bo'yicha iqtisodiy rivojlanishning sezilarli tuzilmaviy siljishlari bilan ifodalanadi. Birinchidan, ushbu davr mobaynida rivojlangan mamlakatlarda industrial iqtisoddan bilimlarga asoslangan, ya'ni yangi bilimlar generatsiyasi va ularni amaliyotda qo'llash iqtisodiy o'sish va rivojlanishga kuchli ta'sir ko'rsatadigan iqtisodga o'tish jarayoni kuzatilmoqda; ikkinchidan, dinamik o'zgarishlar, kooperatsiya, innovatsion faoliyat sub'ektlari o'zaro integratsion aloqalari bilan mustahkamlangan milliy va mintaqaviy innovatsion tizimlar shakllanmoqda; uchinchidan, ilm talab, yuqori texnologik, innovatsion ishlab chiqarishlar iqtisodiy o'sish va rivojlanishning asosiy omiliga aylanmoqda [1].

Dunyoda oliy ta'lim muassasalar post-klassik rivojlanishi shakllanishining boshlanish davri o'tgan asrning o'rtalariga to'g'ri keladi. Ushbu davr oliy ta'lim muassasalarining ijtimoiy-iqtisodiy tizimlardagi roli o'zgarishi bilan tavsiflanadi. Eng ahamiyatli post-klassik oliy ta'lim muassasalar shakllanishining va ularga nisbatan jamiyatdagi munosabatlar o'zgarishining dastlabki shart-sharoitlari quyidagilardan iboratdir [4]:

- zamonaviy sivilizatsiyaning texnologiya xususiyati;
- jamiyatda tadbirkorlik madaniyatini shakllanishi;
- bilimlarni yaratish jarayonining murakkablashishi;
- talabalar va o'qituvchilar o'rtasida noan'anaviy fikrlashning hamda ta'lim qadriyatlarini tizimining yangi modeli shakllanishi, loyiha faoliyatining rivojlanishi;
- oliy ta'lim muassasalarida innovatsion salohiyatni shakllantiradigan intellektual, ilmiy-tadqiqot, moliyaviy, ishlab chiqarish, texnologik, boshqaruv, axborot, tadbirkorlik va boshqa imkoniyatlarning rivojlanishi [2].

Mamlakatimiz iqtisodchi va pedagog olimlari ilmiy ishlarida bugungi kungi oliy ta'lim muassasalarining milliy innovatsion tizimning asosiy elementi, mintaqaviy innovatsiyalar tashkilotchisi, g'oyalar generatori, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi ularni bog'lovchi asosiy bo'g'in, texnologiyalarni tijoratlashtirish markazi, bilim va texnologiyalar transferi tizimining asosiy elementi, ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar o'sishi va rivojlanishining yetakchisi sifatidagi biz uchun nisbatan yangi rollarini o'rganishga yetarlicha ahamiyat berilmagan. Mamlakatimiz jahon ta'lim xizmatlari bozorida o'z o'rnini egallashi yo'lida oliy ta'lim muassasalarining innovatsion tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish borasida bir qancha ilmiy tadqiqotlar o'tkazishni taqozo etadi [3].

Turli mualliflarning ilmiy ishlarini o'rganib chiqish bizga jahondagi zamonaviy oliy ta'lim muassasalarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan asosiy shart-sharoitlar va omillar ro'yxatini tizimlashtirish imkonini berdi.

Jahonda zamonaviy OTmlar shakllanishi shart-sharoitlari	Jahonda zamonaviy OTmlar shakllanishi omillari
Global darajada	
Global iqtisodiy, axborot va ilmiy maydonlarning shakllanishi	Axborot tizimi va informatsion jamiyatlar rolining tobora ortib borishi
	OTmlarning xalqaro ilmiy-tadqiqot konsorsiumlari, bilimlar va texnologiyalar transferi tarmoqlari; innovatsion tarmoqlar bilan integratsiyasi [5]
Fan va texnologiyalar sohasining yuqori o'sish dinamikasi, ularning murakkablashuvi	Fanlararo va tarmoqlararo aloqalar sonining ko'payishi, konvergent texnologiyalarning rivojlanishi
	Oltinchi texnologik tizimning shakllanishi
	Jamiyatda turli jarayonlarning raqamlashtirilishi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi
OTmlarning bilimlarga asoslangan innovatsion iqtisodiyot sharoitida faoliyat ko'rsatishi	Quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olgan innovatsiyalarni ishlab chiqarish tizimining shakllantirilishi: bilimlar generatsiyasi, bilimlar ni joriy qilish, innovatsion mahsulot va xizmatlar ko'rinishidagi bilimlarni sotish va tarqatish
Jahon mahsulot va xizmatlar bozorida raqobatning kuchayishi	Innovatsiyalarning tez tarqalishi va kirib borishi
	Yirik yuqori texnologiyali biznesni yuritish, sotish bozorlarini kengaytirish maqsadida dunyo bo'ylab innovatsion markazlarni yaratish, jahonning yetakchi OTmlari ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari bilan hamkorlik qilish bilan tavsiflangan transmilliy korporatsiyalar sonining ko'payishi.
	Intellektual mulk bozorining innovatsiya natijalarini amalga oshirish va joriy etish bosqichidagi yetakchi roli [6]
Makrodarajada (milliy ijtimoiy-iqtisodiy tizim darajasida)	
Mamlakatlar tomonidan innovatsion rivojlanish strategiyasining qo'llab-quvvatlanishi	Mamlakatni innovatsion rivojlantirish sohasida strategik rejalashtirish va prognozlashtirish faoliyatini tashkil qilish
	Davlat-xususiy sheriklik modelini rivojlantirish

	OTMlar rivojlanish dasturlarini qo'llab-quvvatlovchi konkursli mexanizmlarni shakllantirish [4]
Innovatsion-tadbirkorlik muhitini shakllantirish	Tashkilotlar innovatsion faolligini oshirish
	Venchr bozorida xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalarni ko'paytirish
O'zaro hamkorlik tarmog'ini shakllantirish	Muvofiq innovatsion infratuzilmaga ega milliy innovatsion tarmoqlarni va innovatsion ekotizimni shakllantirish
Mintaqa (hudud) darajasida	
Mintaqa (hudud) darajasida o'zaro hamkorlik tarmog'ini shakllantirish	OTMlarning innovatsion faoliyati jarayonida talab etiladigan hamkorlik sohalariga muvofiq hududiy tarmoqlararo hamkorliklar sonining ko'paytirish
	Mintaqaviy darajada nafaqat vertikal, balki gorizontaal aloqalarni o'z ichiga oladigan OTMlar va davlat muassasalari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik tizimining murakkablashishi [7].
	Mintaqaviy iqtisodiy integratsiya (hududiy innovatsion klasterlarni shakllantirish)
OTM darajasida	
Amaldagi bozor mexanizmlarining va tashqi innovatsion jarayonlarning OTMlar tashkiliy tuzilmasi va innovatsion infratuzilmasiga ta'siri	OTMlar, shu jumladan ularning ichki ilmiy va o'quv bo'linmalari faoliyatini reyting asosida baholash
	OTMlarda ilmiy-texnik va innovatsion faoliyatni rivojlantirish va ularning natijalarini tijoratlashtirish vazifalarini bajarish zaruriyatini keltirib chiqaradigan, rivojlanishga turtki bo'ladigan raqobat muhitining ta'siri,

Yuqoridagi shart-sharoit va omillar ta'sirida zamonaviy oliy ta'lim muassasalarining shakllanishi va rivojlanishi dunyoda fan, texnologiya va innovatsiya ko'rsatkichlarining o'sishi bilan bir vaqtda amalga oshirilgan.

Bir qator olimlarimiz tomonidan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimini boshqarish va moliyalashtirish, rivojlantirish tajribalari tadqiq etilgan va ilg'or, samarali tajribalarni mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga joriy qilish borasidan takliflar ishlab chiqilgan. [5]

Iqtisodiyotning takror ishlab chiqarish sohasida samarali ilmiy, texnik va innovatsion siyosatni amalga oshirish strategik vazifalardan biriga aylanmoqdi [7]. Bunday siyosatni amalga oshirishda oliy ta'lim muassasalariga muhim rol ajratiladi. Oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifasi jamiyatning global rivojlanish tendensiyalari bilan belgilanadigan bo'lib, yaratilgan yangi bilim va texnologiyalarni uzatish orqali jamiyatning ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 08 oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.;

2. Raxmatov Sh.A. Predprinimatelskie universiteti i ix sovershenstvovanie // Uchenyy XXI veka. – № 11. – Rossiya, Yoshkar-Ola 2020. – S. 94.;

3. Raxmatov Sh.A. Principal components of implementation of “university-3.0” transformation in the development of innovative-entrepreneurial activities of modern higher educational institutions // *Journal of Physics: Conference Series*. – England, 2020. – R. 1-6.;

4. Kalmetov B.D. *Obrazovatelnyy kompleks v rynochnoy ekonomike*. - Toshkent: Adolat, 2003. ;

5. Raxmatov Sh.A. Oliy ta'lim muassasasi menejeri innovatsion-tadbirkorlik xislatlarini baholash metodi // *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*. – № 4. – Buxoro, 2021. – B. 70.;

6. Rukovodstvo Oslo. Rekomendatsii po sboru i analizu dannykh po innovatsiyam / Trete izdanie. Perevod na russkiy yazyk. Gosudarstvennoe uchrejdenie «Sentr issledovaniy i statistiki nauki» (SISN), 2010.

7. Rahmatov Sh.A., Alimova R.X. Oliy ta'lim muassasalari innovatsion tadbirkorlik bo'linmalari amalga oshiruvchi vazifalarining asosiy yo'nalishlarini shakllantirish // *Novosti obrazovaniya: issledovanie v XXI veke*, 2022